

Ірина МАТОЛІЧ

аспірантка Прикарпатського університету ім. В. Стефаника

ПРОБЛЕМА МОНУМЕНТАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРІ

***Анотація.** У статті зосереджено увагу на проблемі монументальності як такій, зазначено та охарактеризовано її риси та призначення. Аналізується стан сучасної мистецької культури, а саме — монументальність і в архітектурному середовищі, і в образотворчому мистецтві.*

***Ключові слова:** монументальність, сучасна мистецька культура, архітектурне середовище, образотворче мистецтво.*

Монументальність — це якість художнього твору, притаманна монументу. Для нього характерні велич і піднесеність, які звичайно досягаються співвідношенням великих мас і обсягів з дрібними деталями, унаслідок чого посилюється враження крупних форм, а також засобами симетрії, пропорційності, ритмічності тощо. Монументальність полягає в перевазі змісту над формою, у виразі значущості ідей, духовності відносно матеріальної реальності. А тому дріб'язкове, утилітарне або прагматичне не може претендувати на монументальність. З нею сполучаються види образотворчого мистецтва, які зазвичай пов'язані з архітектурою або містобудуванням. Передовсім це монументальна скульптура, монументальний живопис, які вже внаслідок свого розташування у штучному середовищі отримують специфічні риси і при застосуванні матеріалів, і використання певних засобів виразності, і намаганням відобразити загальні прагнення доби [1, 224].

Знаходимо досить мало літератури, присвяченої монументальному мистецтву. Щодо видань останніх років, то зустрічаються лише поодинокі статті, приурочені до тієї чи іншої виставки художників-монументалістів.

Щодо стану літератури з питань сучасної творчості львівських монументалістів, то очевидною є її нестача, не зовсім цілісне осмислення та систематизація фактів. Автори, які роз-

глядають питання розвитку сучасного мистецтва монументального живопису, дещо поверхнево висвітлюють актуальні проблеми, на рівні емпіричного опису матеріалу.

О. Голубець [2] на тлі історичних подій описує мистецькі процеси Львова 70-80-х рр. аж до кінця ХХ ст., а також досліджує актуальні проблеми сьогодення, змальовує втрачену колись багатоманітність і активну адаптацію сучасних напрямів творчості, апелює до творчості багатьох львівських художників, наголошує на зростанні ролі в мистецькому суспільстві окремих особистостей, зокрема, Л. Медвідя, Я. Шиміна, І. Шумського, А. Максименка, М. Шимчука та ін. У монографії відзначено, що творчість згаданих авторів єднає низка важливих ознак, зокрема, розкутість помислів, широкий діапазон асоціативних вражень і виняткова емоційна наповненість яскравих образів.

До історії монументального мистецтва звертається В. Москалюк [3; 4]. Автор подає історію монументального мистецтва ще з періоду Київської Русі, наголошує на взаємопов'язаності кількох видів мистецтва (архітектури, скульптури, живопису та декоративно-ужиткового мистецтва), їхню гармонію з давніх-давен, аналізує творчість провідних українських монументалістів М. Бойчука, І. Падалки, П. Холодного та ін. Автор вважає, що монументальність — це образ, доведений до абсолютної досконалості гармонійного, духовного, філософського та емоційного звучання. Це твір, що може існувати і в архітектурному середовищі, і поза ним.

Особливо корисним для написання статті став рукопис статті Л. Медвідя “Особливості українського східно-християнського імперативу” [5], де викладено думки автора з приводу українського народного світогляду. В іншій праці цього автора йдеться про мистецьку творчість та її вплив на суспільство [6].

Монументальність в образотворчому мистецтві має свої риси та проблематику. Така позиція зумовлена наступними факторами:

1. Проблема монументальності. Монументальна образотворчість безпосередньо пов'язана з архітектурним середовищем у вигляді площі, стіни, екстер'єру чи інтер'єру. Отож, той мистецький твір, що розташований в об'єкті архітектурної

споруди, є її невід'ємною частиною (наприклад, фреска чи мозаїка на фасаді будівлі) або складовою частиною (наприклад, скульптурна композиція на площі), є монументальним твором [7, 64]. Історія мистецтва дає можливість широко ілюструвати такий погляд. Можна вважати, що приналежність і взаємодія твору образотворчого мистецтва з архітектурним об'єктом (об'єктами) визначає цей твір як монументальний. Однак, така науково прийнята класифікація не є цілковито однозначною. Відомо, наприклад, що численні твори монументального типу, розташовані в архітектурному середовищі, саме не є носіями того, що називаємо монументальним, у той час, коли твори так званого станкового характеру можуть бути повноцінно наділені саме монументальними вартостями.

2. Риси монументальності в образотворчому мистецтві. До незаперечних рис монументальності в образотворчому мистецтві слід зарахувати: а) тісний взаємозв'язок формопластики твору, його змісту й призначення з формопластикою архітектурного середовища, його композиційною структурою та функціональним призначенням; б) цілеспрямованість його застосування (призначення) у тому чи іншому вигляді в умовах того чи іншого середовища. Історичний досвід засвідчує, що монументальна образотворчість, як правило, завжди мала своє цільове призначення та використовувалася в різних суспільствах з метою утвердження і надання авторитетності для певних суспільних конфігурацій, національних пріоритетів, особливостей і вподобань, догматичних положень, віросповідань, ідеологій і таке інше; в) максимальна дієвість твору, його безпосередній вплив на глядача, його психіку. Тому простота й лаконічність при одночасній виразності композиції, впровадження ефективної образності, присутність провідної доміанти завжди були найважливішими передумовами формопластичної бази монументального твору [3, 199]; г) аспект абстрагування в його образній системі. Дуже часто на місці найузагальненого образу в монументальній образотворчості застосовується той чи інший абстрагований формознак. Наприклад, коло чи спіраль — часто використовувана форма як знак-символ вічності. Масив і форма єгипетської пірамі-

ди призначені для втілення ідеї божественної могутності фараона та його влади над підданими. Домінування червоного кольору — часто застосовуваний прийом для утвердження образу перемоги, активної дії, вогню, рушійної сили, узагалі — динаміки руху [6, 56].

Усі попередньо перелічені риси монументального образотворчого мистецтва властиві творам т. зв. станкового образотворчого мистецтва, у рівній мірі зобов'язують, визначають і характеризують їх, окреслюють їхнє суспільне призначення.

3. Проблематика або цільове призначення монументальної образотворчості. У попередньому пункті вже частково зазначено, що цільове призначення є однією з обов'язкових рис монументальності в мистецтві. Саме ця риса визначає суспільні сенс, зміст і скерування монументальної творчості. Як правило, монументальне мистецтво наділене певним ідеологічним змістом [8, 4-6], є одним із засобів ідеологічної пропаганди та поширення провідної думки серед широкого загалу. Історичний досвід показує, що такий вид мистецтва з успіхом використовувався для втілення різноманітних ідей у житті суспільств, визначав їхні авторитети, ідеали, життєві пріоритети тощо. Показовим щодо цього є досвід давньоегипетської монументальної образотворчості, починаючи від рельєфів і фресок на стінах єгипетських будівель і закінчуючи монументальними спорудами — піраміди, сфінкси чи статуї-колови фараонів. Те саме можна сказати про мексиканську монументальну образотворчість Ривери, Ороско чи Сикейроса, у якій втілені різні аспекти національних особливостей, діяльності та боротьби мексиканського суспільства на різних етапах його розвитку [4, 112].

Водночас, до проблемно-змістової сфери монументального мистецтва повною мірою належить не тільки ідейно-образний, а й аспект естетично-декоративного формулювання. Можна назвати безкінечну кількість об'єктів, у яких застосування монументально-мистецької образотворчості мало суто естетичне, чуттєво-духовне призначення, позбавлене будь-яких ідеологічно-пропагандистських ознак. Головним змістом таких монументальних творів ставала ідея гармонії пластичного вирішен-

ня та його органічне входження в систему складових елементів архітектурної споруди чи середовища. У такому випадку декоративність твору ставала його важливою прикметою, що підкреслювала та доповнювала красу певної споруди.

Щодо кращих творчих здобутків головним фактором є ідеологічно спрямований, естетично-декоративний принцип монументальної образотворчості, що відігравав у значних архітектурних спорудах вирішальну духовно-естетичну роль, ставав їхнім композиційним центром, підкреслював структурну елегантність архітектури [6, 54].

Історії мистецтва відомі численні твори найвидатнішого монументально-образотворчого значення. Серед низки таких творів назвемо мозаїчне панно на фасаді будинку університетської бібліотеки в Мехіко, розпис Мікеланджело на стінах Сікстинської капели, вітражі П. Холодного в Успенській церкві Львова тощо [9, 112-118].

В окремих творах так званого станкового характеру виразно прочитується суспільно-важлива проблематика, у них знаходимо граничні узагальнення, образність абстрагування, вони створювалися з певним цільовим призначенням. Для прикладу згадаємо хоча б визначні здобутки Казимира Малевича та Олександра Архипенка. У їхній творчості в абстрагованій формі прочитуються узагальнений образ стабільного українського архетипу, образ степу, і образ-модель традиційного національно-народного естетичного вподобання. У своїх “станкових” супрематичних полотнах К. Малевич зумів втілити народний образ “Праця-Земля-Людина” в узагальненому, монументальному вигляді. Уповномонументальними за своєю суттю є незначні за фізичними розмірами станкові полотна Сергія Васильківського “Козаки у степу” чи Івана Труша “Самотня сосна”.

Отже, говорячи про монументальність у сфері образотворчого мистецтва, мусимо врахувати ту обставину, що там існує не стільки і не тільки те, що є монументальне, скільки те, що є проблемою монументального [3, 198].

Цей фактор особливо важливий на сучасному етапі розвитку образотворчого мистецтва загалом і образотворчо-монументального мистецтва зокрема. Чому?

Сучасне монументально-образотворче мистецтво значною мірою позбулося своїх традиційних ідеологічно-пропагандистських функцій. У час розвитку засобів масової інформації, теле- і радіокомунікацій, реклами тощо, пропагандистські можливості монументалістики втратили свою привабливість тому, що виявилися неконкурентноздатними в агітаційному полі. Монументальність категорично й рішуче позбулася свого тенденційного пропагандистсько-політичного забарвлення, особливо характерного для епохи панування більшовизму на Сході Європи. На щастя, ленінський план монументальної пропаганди відійшов у минуле, залишаючи сучасності вагомий досвід, безперечно негативний [10, 36].

Сучасні архітектурні споруди планують і конструюють таким чином, що в естетичному діапазоні вони стають цілком самодостатніми. Конструктивізм, функціональність і раціональність будови стали не лише визначальними, а й єдиними мотивами, на підставі яких постає новітня естетика архітектурної споруди. Такий діловий стиль, маючи свої переваги, має й низку недоліків, спричинених надмірною раціональністю. Слід думати, що в майбутньому ця надмірність з її сухою одноманітністю і холодним розрахунком буде подолана. Однак поки в справі зведення архітектурних об'єктів переважає ідея формотворчої естетики, що впливає із самої їхньої конструктивності, декоративної вартості будівельного й оздоблювального матеріалів, оригінальних і несподіваних пластичних вирішень у архітектоніці споруд, їхньою оптичною невагомістю, без доповнення цієї естетики монументальною образотворчістю [1, 118].

Не допомагає монументальному мистецтву й всюдисуща реклама в сучасних містах, що і фізично, і образотворчо наповнює архітектурне середовище. Вона успішно витісняє присутність стабільних монументальних вирішень [3, 198].

Естетичну функцію почала відігравати можливість застосування різних програм з участю світла, освітлювальних засобів у середовищі сучасних мегаполісів. Ці програми з їхньою спроможністю порівняно малим коштом змінювати образ архітектурного моноліту міста також певною мірою негативно вплинули

на образотворчо-мистецький компонент у архітектурі [3, 199].

Зрозуміло, що така неприхильність щодо розвитку монументального мистецтва — й особливо монументального живопису, — не повинна тривати довго. Будемо сподіватися, що сучасне архітектурне планування повернеться до ідеї ширшого застосування переваг монументальності. Однак, очевидно, це буде монументальність дещо інша, ніж традиційна. Її обриси вже сьогодні проглядаються у різних образотворчих програмах, реалізованих у певного типу архітектурних середовищах, в ідеях, що їх пропонують митці — різноманітних інсталяціях, акціях, оригінальних авторських пропозиціях тощо [11, 6]. Можливе нове відродження давніх вартостей монументального мистецтва на ґрунті якісної переоцінки його традиційних цінностей, здійснення необхідних висновків і корекції напрямків розвитку.

Здатність впливати на психологічний стан людини, яка є одною з найсуттєвіших переваг образотворчо-монументального живопису, безперечно, не вичерпала себе. Але, розвиваючись, відбувається трансформація властивих монументальному мистецтву окремих засобів виразу, засвоєння нових функцій. Саме тому проблема сучасної образотворчої монументальності зобов'язана набувати розширеного значення, зокрема, в інтелектуальній сфері. Цей процес уже почався, хоча його плоди все ще надто скромні [12, 10].

З плином часу очевидні банальності, які сьогодні особливо виразно помітні в суспільствах, які перебувають на стадії свого становлення. Ці банальності в пластично-образному облаштуванні сучасних і майбутніх урбаністичних осередків можуть та повинні бути подолані. У довготривалому процесі їх поступової ліквідації винятково важливе значення матиме саме образотворчо-монументальна галузь тої серйозної потужності, яку становить мистецтво.

Мистецька запотребованість є органічною в числі життєвих потреб і спроможностей людини. Життя суспільства як система — наділене і привілеєм (спроможністю), і функцією (дієвістю) мистецтва. Суспільною задачею є забезпечення якнайбільш ефективного, якісного й повноцінного результату,

тому відповідність професії митця — проблема виняткового значення і ваги [5].

Мистецтво забезпечує процеси, які можуть мати в житті суспільства різні значення — і позитивні, і негативні. Глибоко проникаючи у сфери побуту й свідомість, воно здатне і формувати й реформувати, і деструктивізувати життєво важливі зв'язки суспільної системи та людської особи як складової цієї системи. Сьогодні, наприклад, великого значення набуває проблема маніпуляції свідомістю за найактивнішої участі мистецтва [6, 57].

Варто нагадати про невтішні факти сучасного суспільного життя, де сферу культури дедалі ширше заступає агресивна ерзац-культура з її характерними ознаками: культом грубо матеріального, неповагою до історії, егоцентризмом, оголеним цинізмом, визнанням агресії нормою людської поведінки. Така брутальна негативна ідеологічна схема прочитується і в надмірній раціоналізації, спрощеності складних зв'язків, що утворюють об'єкт мистецтва як неодмінну сутність еволюції людства. Саме тому, на наш погляд, у сучасному мистецькому просторі запанував своєрідний хаос, затьмарення ідеалів і розпорошення ціннісних критеріїв. Підкреслено діловий зовнішній вигляд наших міст і середовища загалом наполегливо пронизує реклама сумнівної чи високої естетичної вартості. Саме вона фактично стає "ринковим мистецтвом", маючи з мистецтвом єдину спільну естетичну вартість і поза нею нічого більше. Справа ускладнюється тим, що саме реклама все відвертіше стає причетною та взаємопов'язаною із згаданою ерзац-культурою. Досвід такого зв'язку негативний, його руші — нагальна вигода, безпринципність, комерція [2, 49-56].

Отже, західноукраїнська монументальна школа сьогодні перебуває у стадії якісної перебудови, цілеспрямованої переорієнтації напрямів розвитку, корекції власних ідеологічних принципів. Відбувається розширення, а не згортання поля її діяльності, зацікавленень, повноважень.

Одним з найголовніших висновків є те, що принцип діяльності західноукраїнської монументальної школи відпові-

дає новим потребам часу, враховує складності, які виникли у світовій культурі внаслідок її нестримної комерціалізації та неконтрольованості вільного ринку, пропонує надійні заходи для встановлення рівноваги у прагматичному споживацькому суспільстві з умовою високої відповідальності мистецтва в еволюції цивілізації, успішно підносить авторитет професійності в царині образотворчо-мистецької культури. Усі ці фактори дають достатньо підстав з надією заглядати в майбутнє нашої культури та робити потрібні висновки для стратегії та практики діяльності на кожному з її актуальних етапів.

1. Тимофієнко В.І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / Академія мистецтв України; Інститут проблем сучасного мистецтва. — К.: Вид-во Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. — 472 с.
2. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом: Мистецьке середовище Львова другої пол. ХХ ст. — Львів: Акад. експрес, 2001. — 176 с.
3. Москалюк В. Із проблем сучасного монументального мистецтва // Вісник ЛАМ. — Вип. 10. — Львів: ЛНАМ, 1999. — С. 197-200.
4. Москалюк В. Школа монументального мистецтва: традиції і сучасність // Вісник ЛАМ. — Вип. 8. — Львів: ЛАМ, 1997. — С. 110-115.
5. Медвідь Л. Особливості українського східно-християнського імперативу. Авторський рукопис.
6. Медвідь Л. Мистецька творчість і маніпуляція свідомістю // Образотворче мистецтво. — 2008. — № 2. — С. 54-58.
7. Шмагало Р. Т. Словник митців-педагогів України та з України у світі 1850-1950 рр. — Львів: Укр. технології, 2002. — 141 с.
8. Глинчак В. Довгий шлях до відродження // Образотворче мистецтво. — 1989. — № 5. — С. 4-6.
9. Яців Р. Українське мистецтво ХХ ст.: Ідеї, явища, персоналії: 36 статей. — Львів: Інс-т народознавства, 2006. — 349 с.
10. Козак Х. Монументальні образні візії // Образотворче мистецтво. — 2004. — № 3. — С. 36-37.
11. Максименко А. Підсумки та проблеми навчально-творчого процесу в академії // Вісник ЛНАМ. — Вип. 16. — Львів: ЛНАМ, 2005. — С. 3-11.
12. Максименко А. Педагогічні системи та навчальні методи в контексті основних мистецьких принципів (концепція синтезованої педагогічної системи) // Вісник ЛАМ. — Вип. 13. — Львів: ЛАМ, 2002. — С. 3-10.

Annotation

Matolich Iryna. Problem of the monumentality of art in the context of development of modern artistic culture. In the article is concentrated attention at the problem of monumentality, also there are, marked and described its lines and having a special purpose setting. Speech goes about the state of modern artistic culture, namely, about monumentality in an architectural environment, so in a fine art

Key words: monumentality, shape-modelling, polychromy, ersatz-culture, relief, mural.

Аннотация

Матоліч Ірина. Проблема монументальності в мистецтві в контексті розвитку сучасної художественної культури. В статті зосереджено увагу на проблемі монументальності як такої, відзначено і охарактеризовано її риси і цільове призначення. Іде мова про стан сучасної художественної культури, а саме — про монументальність в архітектурній середі і в образотвірному мистецтві.

Ключевые слова: монументальность, современная художественная культура, архитектурная среда, изобразительное искусство.